

Az interdiszciplinaritásról és halmozott hátrányairól

1995-ben a *Magyar Tudomány*-ban közzétettem egy „Levelet az interdiszciplináris kutatásokról” (XL:2. 179—181. o.). Akkor Vámos Tibor meg Ormos Mária hozzászólásaiból (6. 756—757. o.) kiderült, hogy ők sem gondolják másképp: aki több tudomány határvidékén kezd kutatásokat, az ezeknek is, meg saját tudományos pályafutásának is igen nagy akadályokat gördít az útjába.

Most örömmel értesülök az *Akadémia* hirmagazin őszi számából, hogy megkezdődtek a diszciplina-viták. *Lipták András* előterjesztése meggyőzően érvel amellelt, hogy a régi diszciplínahatárok kezelhetlenné váltak: egyrészt „a különböző diszciplínák át lépik egymás láthatatlan határait és kölcsönösen megtermékenyítik egymást, esetenként valóban új diszciplínákat hozva létre”; másrészt „a korábban homogénnek vélt diszciplínák (matematika, fizika, kémia, biológia stb.) olyan mértékben differenciálódtak, hogy vizsgálati módszereikben, terminológiájukban esetenként távolabb kerültek egymástól, mint pl. a heterogénnek tartott diszciplínák szubdiszciplínái” (5. o.). „Óvakodni kell a megfontolatlan, radikális átrendezésektől” — ajánlja ugyanakkor *Friedrich Péter* (7. o.). *Pataki Ferenc* viszont elárul valamit, ami az interdiszciplináris kutatót arra kell hogy kényszerítse, hogy csak óvatosan legyen hajlandó óvatosságnak lenni: „A diszciplínák legitimitását, tekintélyét kemény érdekek befolyásolják a már meglévő tudományos kategóriarendszerekben: kap-e tanszéket, beilleszthető-e az akadémiai tudományági elnevezések közé, módot ad-e minősítésre stb.” (6. o.).

Hogy ezek a kemény érdekek, amelyekről Pataki itt megemlékezik, ugyanúgy működnek a tudomány fennkölt világában, mint a mindennapi élet alantasabb régióiban, erre akkor ébredtem rá, amikor néhány évvel ezelőtt a *Politikatudományi Szemle* felkért, hogy szóljak hozzá egy olyan vitához, amelyben egyebek között a *másságuk miatt diszkriminált kisebbségek* viszonyairól volt szó. A hozzászólás¹ során kiderült, hogy ezeknek a viszonyoknak a formája milyen tökéletesen illik cigányoknak, zsidóknak, mozgáskorlátozottaknak, munkanélkülieknek, hajléktalanoknak, kényszerlakásbérletlőknek, homoszexuálisoknak, örülteknek, vagy vallási szekták tagjainak viszonyai mellett arra a kisebbségi pozícióra is, amelybe az a tudós kerül, akire egy intézményes tudomány elitjének a keretében méri egy hatalmon lévő többség a maga hatalmának érdekében a kisebbségi sorssal járó joghátrányt.

A másságból eredő mindenféle kisebbségi sorsnak leglényegesebb alkotója tudvalévően a diszkrimináció által teremtett feltörhetetlen bűvös kör: minden olyan eszköztől megfosztani az embert, amely kisebbségi státusának bármilyen megváltoztatásához nélkülözhetetlen. Márpedig ha tudománnyal foglalkozó embertől, csak mert tudományágának fontos kérdéseiről másképp gondolkodik, e diszciplína túlsúlyos képviselői elveszik a lehetőséget, hogy a maga szakmájának egyetemi kép-

zésében részt vehessen; ha az illető nem adhatja elő másképp gondolkodásának érveit olyan hallgatóság előtt, amely még nem helyezi megállapodott nézetek pajzsát egy elfogadható érvelés és önmaga közé, akkor az ő felfogása továbbra is kívül fog rekedni a mértékadó tudományos nézetek körén, mivel a mértéket továbbra sem olyanok fogják megadni, akik az ő logikája szerint tanulhattak volna gondolkodni.

Éppen mert a kisebbségi helyzettel járó diszkrimináció megfosztja a kisebbségi sorsát hordozót az eszközöktől, amelyek nélkülözhetetlenek a kisebbségi státus megváltoztatásához, ennek a bűvös körnek a feltörésére szoktak a *demokratikus szerveződések pozitív diszkriminációt* alkalmazni: ez nem szünteti meg a halmozottan hátrányos helyzetet, de *esélyt ad* erre azzal, hogy odaadja az addig megtagadott eszközt, amellyel hátrányos helyzetén változtathat, aki egyébként képes rá.

Hogy a demokratikus szerveződések közé odatarozik a Magyar Tudományos Akadémia is, efelől nem lehet kétség. Nem következik-e vajon ebből logikusan, hogy ő egy olyan szerveződés, amely kisebbség diszkriminációját nem tűrheti, s ha csak gyanú ébred is, hogy a Pataki Ferenc által szóba hozott „kemény érdekek” ilyesmit alakítottak ki, akkor pozitív diszkrimináció alkalmazásával nyújt (nem többet mint) eszközt, amellyel pl. egy interdiszciplináris kutatás esélyt szerezhet magának, hogy kiderülhessen róla, mit ér?

* * *

Hadd mutassam be a magam példáján, mi *helyett* kellene a Magyar Tudományos Akadémiának ezt az esélyt megadnia. Nem csak azért választom a bemutatáshoz ezt az illusztrációs anyagot, mert ennek részletei között tudok legjobban eligazodni, hanem elsősorban azért, mert kutatásom sorsában nincs semmi, ami ezt különösen méltánytalanná tenné. Tipikusan, sőt átlagosan méltánytalan sors ez, ugyanakkor illusztrációs anyagként előnyössé teszi, hogy az interdiszciplináris kutatások jellegzetes viszonyai markánsan nyilvánulnak meg rajta, minthogy *halmozottan interdiszciplináris kutatásokról* van szó.

Mindenekelőtt az a tudomány, amelynek határvidékén végzem a kutatásomat, maga is *interdiszciplináris diszciplína*.²

Másodsor én ennek a *pszichológia* nevű tudománynak azt az ágát művelem, amelyről a neve — *szociálpszichológia* — is elárulja, hogy a pszichológiának a szociológiával közös határán képződött.

Harmadszor kutatásaim nagyobbik része valamilyen módon a *gazdaságpszichológiával* van összefüggésben, amelyről a neve már nem árulja el, hogy a gazdaságtannak nem általában a pszichológiával, hanem az imént szituált szociálpszichológiával interdiszciplináris.

Vagyis, ha úgy tetszik: „interdiszciplináris a harmadik hatványon”.

Életem jelenlegi szakasza úgy alakult, hogy el kellett készítenem annak a 10 monográfiának, ill. tanulmánygyűjteménynek (köztük egy kétkötetesnek), 114 tudományos tanulmánynak és (kiválogatott) 158 ismeretterjesztő írásnak, ill. vitacikknek az annotált bibliográfiáját, amelyet aszerint kellett csoportosítanom, hogy ezeket a pszichológia, a közgazdaságtan, a filozófia, a politikatudomány, a József Attila-kutatás, az agykutatás vagy a meta-tudomány területén követtem-e el. Kezdetben (mit tagadjam?) utáltam ezt az adminisztrációs feladatot, de amint előrehaladtam benne, egyszerűen csak mókás dologra hökkentem rá: amikor diszciplinálatlan kutatásaimat diszciplinálatlan adminisztrálok az intézmény elvárásai szerint, akkor olyasmit rendezek el húsz különböző skatulyába, ami kutatás közben az én számomra mindenkor egy és ugyanaz a téma maradt.

Másutt más alkalommal elmondtam³, erre úgy támadt lehetőség, hogy megpróbáltam Kurt Lewin módszertani iránymutatását követni. A pszichológiának ez a klasszikusa 1931-ben felvázolt egy programot, mely szerint a fizika példáját követve a pszichológiának is fel kell cserélnie az *Arisztotelész* gondolkodásmódját *Galilei* logikájával: az első arra figyel, hogy az általa vizsgált tárgyat a maga *tulajdonságai*

milyen *típusba* sorolják — az utóbbit viszont a típus helyett a tárgy *előfordulása* érdeklí s tulajdonság helyett a *viszony*, amelybe az előfordulás tér-idő mezője hozza őt más tárgyakkal.

Lewin több mint fél évszázada bekövetkezett halála óta nem sok változott azokra a viszonyokra nézve, amelyekről így ír: „Az a mód, ahogyan [az arisztotelészi] felfogást a... pszichológia körüli vitákban szakadatlanul és újra meg újra kifejtik, még részleteiben is hasonlít azokra az érvekre, amelyekkel az [arisztotelészi felváltó] Galilei-féle fizikának kellett megküzdenie. Hogyan is juthat eszébe valakinek, mondták akkoriban, hogy egyetlen mozgási törvénybe akarjon belefoglalni olyan minőségileg különböző jelenségeket, mint a csillagok mozgása, a levelek szállongása a szélben, a madarak röpte és a kövek gurulása a lejtőn.”⁴

Vajon használható-e az embertudományok s ezen belül a pszichológia számára az a módszer, amelyet a Lewin-féle módszertani iránymutatás jegyében ajánlok? Nem csak az világos, hogy ennek megítélésére nem jőmagam vagyok a hivatott, hanem az is, hogy akinek dolga a megítélés, az nem alkalmazhatja közben a módszert, amely a megítélés tárgya. Viszont akkor az, ami egy lewini értelemben használható módszer számára egyetlen téma lehetne, egyelőre megmarad a maga botrányos sokféleségében, s akkor annak megítéléséhez, hogy én mire jutottam e tárgy (tárgyak?) tanulmányozásában, olyan emberre van szükség, aki egyszerre értője pszichológiának, közgazdaságtannak, filozófiának, politikatudománynak, József Attila-kutatásnak, agykutatásnak, meta-tudománynak. A megítéléshez ugyanis az illetőnek meg kellene állapítania, kellő tudományos értéket képvisel-e

— hozzájárulásom egy kétfókuszú (a természettudomány és a történettudomány szemléletét egyesíteni tudó) pszichológia létesítéséhez;⁵

— kétfókuszú szemlélet alkalmazása a specifikusan emberi alapszükséglet hipotézisében, amely egyszerre magyarázza azt is, ami az ember szükségletstruktúrájában azonos az állatokéval, és azt is, ami megkülönbözteti őt azoktól⁶;

— elméletem egy olyan szociális kategorizációról, amelyben egyszerre történik a szociális identitás kimunkálása és egy olyan pszichoszomatikus teljesítmény genezise, amely a kialakuló identitás jelölőjeként szolgál⁷;

— ennek az elméletnek az alkalmazása a József Attila-kutatásban⁸ s az alkalmazás révén tett három felfedezés:

— az a közvetlen hatásban súlytalan három epizód, hogy JA belép a kommunista pártba (1929), onnan kizárik (1934), majd megpróbálják oda visszacsalogatni (1936), miképpen válik végzetes hatásúvá mint kihívás az identitásalakításához;

— az az alkotástörténeti furcsaság, hogy József Attilánál versben egyszer megírt képek, versbeli szerkezetek, sőt versformák (a szonett) egy idő után módosultan visszatérnek, miképpen nyer magyarázatot, ha e teljesítményeket a maguk szukcesszivitásában mint identitásjelölőket tekintjük;

— az identitásalakítás során előálló negatív, majd pozitív paradox identitászerkezet miképpen nyilvánul meg szellemi alkotásban, életvezetésben és betegségben;

— részvételem egy olyan longitudinális kutatásban, amely ugyanazt az elméletet a gyermek beszédteljesítményének kifejlődésére alkalmazza⁹;

— elméletem a szociális identitás feldolgozásának paradox szerkezetéről¹⁰;

— szociális identitással kapcsolatos elméletem alkalmazása a gazdaságpszichológiában egy olyan koncepcióban, amely a gazdasági folyamatokban és tranzakciókban a pénzzel egyenlő súlyúvá váló közvetítőként kezeli a társadalmi státus viszonyrendszerében adott, de pszichikusan feldolgozott identitást¹¹;

— az exkluzív mérték technikájának kidolgozása az identitás-érték mérhetővé s a pénzben kifejezett értékekkel kölcsönösen átszámíthatóvá tételére¹²;

— a modernizáción belül a második modernizáció megkülönböztetése mint olyan XX. századi időszaké, amelyben az előző két pontban említett közvetítő hatás fellép, s az emberben kiképeződő pszichikus potenciál általában gazdasági hatótényezővé válik¹³;

— a pszichikus potenciál kiképezési költségeinek a gazdasági hatás nyomán képződő profittal egybevetett kezelése, pontosabban ennek az emberi tőkéről szóló ismert elméletnek összefüggésbe hozása a második modernizációnak azzal a tendenciájával, hogy növekvő mértékben fogyaszt anyagi erőforrást emberi erőforrás termelésének céljából¹⁴;

— a XX. századi totális államoknak mint emberi tőkét termelő és hasznosító szerveződéseknek a vizsgálata¹⁵;

— ennek keretében a létezett szocializmus társadalmán belül olyan mélystruktúrának a feltárása, amelynek működéséről kimutatta, hogy az emberi tőkével való gazdálkodás, általánosabban pedig egy információgazdálkodás funkcióit látta el¹⁶;

— annak a *diszponáló*, ill. *indiszponáló hatásnak* megállapítása, amelyet az emberi tőkére is kiterjedő tulajdonviszonyok a pszichikus teljesítményre gyakorolnak¹⁷;

— ez utóbbi hatásnak és a mögötte lévő *interindividuális* struktúrának egybevetése az agy teljesítményt facilitáló, ill. gátló hatásával, ill. modulokból funkcionálisán építkező *intraindividuális* struktúrájával¹⁸.

* * *

Megbotránkoztató lehet, ha bárki olyan igénnyel lép fel, hogy *ő polihisztorként* ennyiféle témát képes vizsgálni — erre tudományos igényességgel ma nemigen tudhat vállalkozni valaki. Sietek megismételni, minden félreértés elkerülése végett, amit fentebb már irtam: természetesen jómagam sem vagyok ilyesmire képes. Nekem az az interdiszciplináris módszer adott a sokféle téma kezelésére módot, amely egyetlen rendezőelvre fűzi fel valamennyit. Ha ez a rendezőelv érvényesnek bizonyul, akkor a továbbiakban semmivel sem lesz inkább *horribile dictu*, hogy valaki a gazdaságpszichológia jelenségvilágán is, József Attila költészetének alkotástörténetén is és az agy modulokból funkcionálisán építkező (Szentágothai-féle) szuperstruktúráján meg ennek teljesítményt facilitáló, ill. gátló hatásán is megvizsgálja, *hogyan nyilvánul meg benne ugyanaz a szociális identitást feldolgozó szociális kategorizáció*, mint ha fizikus létére „egyetlen mozgási törvénybe akar belefoglalni olyan minőségileg különböző jelenségeket, mint a csillagok mozgása, a levelek szállongása a szélben, a madarak röpte és a kövek gurulása a lejtőn”.

Másfelől, biztos, hogy a fenti lista más interdiszciplináris kutatásától csak terjedelmében különbözik, s abban is csak azért, mert — amint fentebb bevallottam — itt halmozottan interdiszciplináris kutatásokról van szó. Ám ennek paradoxonja minden interdiszciplináris kutatásnak a lényegéhez tartozik: mindegyiknek a diszciplinahatárok különböző oldalán adódó témák olyan gazdagságát kell kezelnie, amelyet egyetlen ember nem képes tudományos igényességgel átfogni; mindegyik olyan interdiszciplináris módszert talál, amely azáltal teszi mindezt kezelhetővé, hogy egyetlen rendezőelvre fűzi fel valamennyit: s e tudományos teljesítmény méltányos és érdemi megítéléshez a megítélőnek is szüksége lenne erre a rendezőelvre, amely nélkül ő is elveszne az anyag gazdagságában, anélkül, hogy el tudná dönteni, használható-e a kérdéses rendezőelv, amelyet, íme, használnia kellene.

Kérdés, hogyan dőljön el a módszertani rendezőelv használhatósága, ha eldöntéséhez már szükség volna erre a rendezőelvre. Elképzelhető-e ma olyan ember, aki, ha nem is a tudományművelésnek lenne a polihisztora, de legalább a tudományművelés megítélésének?

Hogyne, én ismertem ilyen embert. Hivatalfőnököm volt abban a különleges hivatalban, amelyben a Magyar Tudományos Akadémia állományába tartozó hivatalnokoknak szolgálati idejük alatt a „tudományos kutatás” nevű munkakört kellett ellátniuk, miközben szakmai előmenetelünk útjait éppúgy az előjárónk értékelő szava nyitotta-zárta előttünk, mint az állami hierarchia bármely más intézményében. Úgy kell, mondom lennie, hogy hivatalfőnököm a fenti listával kapcsolatos ítéletét polihisztorként alkotta meg; a dolgát (miképp az enyémet) megkönnyítő interdiszciplináris módszert nem alkalmazhatta, amikor magának e módszernek kellett a

hatékonyágát megítélni. Csakis így születhetett meg a hivatal fejének fejében az ítélet, amely azután akadémiai testületek és pártszervek, továbbá ezeket képviselő személyek előtt ismételt elhangzott, s imponáló következetességgel úgy szólt, hogy „a Garai egy, a hatvanas években mutatott ígéretes indulás után abbahagyta az érdemleges kutató tevékenységet, helyette programokat és velük kapcsolatos követeléseket terjesztgetett elő, majd e programoktól függetlenül ötletszerűen hol ezzel, hol azzal foglalkozott, legfeljebb ahhoz illesztve az éppen aktuális ötletét, hogy külföldön hol milyen témából szerveznek épp konferenciát”.

Ha most becslést kellene tenni, mekkora ebben a történetben a súlya azoknak a „kemény érdekeknek”, amelyekre nézve fentebb idéztem Pataki akadémikus szavait, esetleg lennének gyanakvóbb emberek, akik túlzott jelentőséget tulajdonítanak olyan ténynek, hogy a szóba került hivatalfőnökkel úgy alakult, hogy kettőnk tudományos érdeklődésének tárgya egymáshoz maximálisan közel állt, felfogásunk róla pedig egymástól maximálisan távol. De jelen írás nem a gyanakvó emberekről szól, hanem az interdiszciplináris kutatásokról, s arról, hogy utóbbiaknak miért lenne szükségük pozitív diszkriminációra.

Állapítsuk meg: nem azért, mert ilyen históriák adhatnak okot a gyanakvóknak arra, hogy gyanakodjanak. Efféle ugyanis a diszciplína legszigorúbb határain belül is előfordulhat, s akivel megesisik, annak a magam — húsz évig tartó — tapasztalatszerzésének sommázatát ebben az ajánlásban tudnám összefoglalni: kövesse a Magyar Tudományos Akadémia főttkárának mintáját. Nem a jelenlegi főttkárról beszélek, hanem arról, akinél ezt olvastuk hajdanán:

*Ha egy úri lócsiszárral
találkoztam, s bevert sárral,
nem pöröltem,
odébbálltam, letöröltem.*

Am akit rossz hajlama az interdiszciplináris kutatásban telepített meg, az Arany János sztoikus mintáját csak odáig tudja követni, amíg csak arról a halmozottan hátrányos helyzetről van szó, amelyben a maga kutatói sorsát próbálja egymaga az elviselhetőnek a közelébe manőverezni. De mit tegyen az ember, amikor már nem a maga méltatlan személyéről van szó, hanem arról a jobb sorsra méltó dologról, amellyel foglalkozik.

A magam számára akkor érkezett el a szembesülés pillanata, amikor a József Attila Tudományegyetem másfél évvel ezelőtt gazdaságpszichológiai tanszéket hozott létre. Minthogy az általam vezetett tanszék profilját éppen az az interdiszciplináris jelleg minősíti, amelyről beszélünk, itt az interdiszciplinaritás halmozott hátrányai már nem kutatói terveket érintenek, hanem a felsőoktatás intézményrendszerének modernizációs tervét: tanszékem létesítését a mondott halmozottan hátrányos helyzet — részleges — ismeretében egy olyan tanszékcsoport vállalta fel, amely egy sajátos tartalmú doktori program megindításával önálló Közgazdasági Karrá készült lenni a JATE-n, amelynek tervei között ez utóbbi létesítés úgy szerepel, mint fontos mozzanat az *univerzitássá* — egyetemi szövetségé — alakulás folyamatában.

Ezek után álljon itt groteszk példaként egy azon hátrányok közül, amelyek el- lenében kell tanszékemnek boldogulnia:

A gazdaságpszichológiai néven bejegyzett tanszék részt vesz majd a Közgazdasági Tanszékcsoportnak mondott doktori programjában. A Tanszékcsoport kögazdaszai nem emeltek kifogást az ellen, hogy ennek a programnak pszichológus létemre én legyek a vezetője. Ezzel szemben pszichológusok által emelt kifogás miatt az én tanszékem majd nem adhat olyan diplomát, amelyben *gazdaságpszichológusi* szak- képzettségről esik szó: a tanszék által kiképezett doktorok szakmai megjelölése, ha addig nem sikerül ezen az agyrémen valamilyen eszközzel változtatni, *pszichoköz- gazdász* szabad, hogy legyen.

Mit lehet tehát tenni?

Abból a levelezésből, amelyet a bevezetőben említett vita alkalmából folytattam, bizonyossággal tudom, amit korábban is gyanítottam. Kitűnt, hogy valamennyi ágában a tudománynak megteremnek az igazi nagy tudósok, akik egy bizonyos életkorban már megengedhetik maguknak, hogy mondják is, amit pályájuknak egy bizonyos pontján elkezdtek gondolni: hogy igazán új tudományos gondolatok akkor állnak elő, amikor a fizikus elkezd vegyészként is gondolkodni, a vegyész meg egy-szersmind fizikusként vagy biológusként, ez utóbbi fiziológusként, utóbbiak közül például az agykutató például pszichológusként is, ez utóbbi szociológusként vagy kultúra-kutatóként, a közgazdász pedig ugyancsak. Egy-egy tudomány nagy öregje körül pedig, aki egyre gyakrabban mondja is ki ezt a felismerését, megteremnek azok a kutatók, akiket már eleve az interdiszciplináris problémák csábítanak kutatásra.

Ezek aztán mind beleütköznek az interdiszciplinaritásnak *ugyanazokba a problémáiba*, amelyekről ez az írás szól.

Ezzel kapcsolatosan álljon itt egy emlékem, amely van annyira tanulságos, hogy kár lenne érte, ha feledésbe merülne:

1978-ban felkereste a Pszichológiai Intézetet Szentágothai János. Nem a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként jött, hanem kutatóként, akit meghívtak a 16. Filozófiai Világkongresszusra, hogy John Ecclessel együtt vezesse a düsseldorfi kongresszus nyolc nagy szekciója közül azt, amelyik a tudatnak az aggyal és a külvilággal való összefüggését tárgyalta. Düsseldorfi előadását szeretne volna Szentágothai a Pszichológiai Intézet kutatói előtt előre letesztelni: ő anatómusként foglalkozott az aggyal, mondta, de az évtizedek során kialakított a szerkezetére vonatkozóan egy olyan hipotézist, amely az agynak már a működését is érinti, minthogy pedig ez utóbbinak jelentős és igen jellegzetes része pszichológiai vonatkozású működés, ezért kéri az utóbbi vonatkozás szakembereit, hogy hallgassák s a maguk tudományos szemszögéből bírálják meg kongresszusi szövegének a tervezetét.

Szentágothai János előadását ezután fagyos csend fogadta, melyet, amikor már elviselhetlenné lett volna, az Intézet megfellebbezhetetlen tekintélyű hangadója tört meg. Különböző szempontok léteznek ugyanannak a tárgynak a vizsgálatában — igazított el a kollegina, — s Szentágothai professzor úr előadásának szempontja bizonyosan nem a pszichológiáé. Éppolyan bizonyos, persze, hogy már nem is az anatómiáé — tette még hozzá azt, amit a vendég távozása után már latinul foglalt össze a készséggel bólogató kollégák gyűrűjében: „Sic transit gloria mundi”.

Jómagam akkor Szentágothai intézeti expozéjához tartottam egy hozzászólást, amely erős disszonanciában volt intézetem reagálásával. E disszonanciával akkor már nem először váltottam ki diszciplinált kollégáim rosszalló összenézését. Amikor azalatt a 28 év alatt, amelyet, mindenféle tisztes beosztások hordozójaként a Magyar Tudományos Akadémia Pszichológiai Intézetében töltöttem, felismertem, hogy az igazi státus, amelyet hivatalfőnöki szó és hivatalnoki rábólintás együtt osztott rán, *a falu bolondjának* a kultúrtörténetből jól ismert szerepe, akkor ahhoz, hogy az Akadémia egykor volt főtítkárának fent idézett példáját követni tudjam, sok erőt adott az emlék, hogy az Akadémia elnökére vendégszerepként ugyanaz lett osztva. És *ugyanazért*.

Különben Szentágothai János interdiszciplináris előadása a 16. Filozófiai Világkongresszus igazi tudományos szenzációja lett.¹⁹

Tehát, mondom, *ugyanazokba a problémákba* ütközik, akár időlegesen, akár tartósan s bárhonnan érkezett is az interdiszciplinaritáshoz a tudós. Mert hiába más a *tartalom*, amit egy biokémikus kutat, megint más, amit a közjavak gazdaságtanával foglalkozó szociológus vizsgál, és ismét csak más, amire jómagam fordítottam életem utóbbi negyven évét — a bajt a *forma* idézi a fejünkre s ez valamennyiünknel ugyanaz: hogy nem rekeszekbe szorítva gondolkodunk.

S hogy ezért, a tudomány szerveződéseiből kiszorulunk. Már akinél még nem késő a kiszorítás. A Magyar Tudományos Akadémia elnökénél a fenti történet pil-

lanatában ez már nyilván elkésett. Jómagam a hetvenes években, mielőtt néhány évre egy franciaországi egyetemre szerződtem volna vendégprofesszornak, tudományos osztályvezetője voltam a Pszichológiai Intézetnek, tagja az MTA Pszichológiai Bizottságának, a Tudományos Minősítő Bizottság pszichológiai szakbizottságának, a Magyar Pszichológiai Társaság Vezetőségének s vagy egy féltucat minisztériumi és egyéb intézményhez tartozó bizottságnak — onnan még vezetett út a tudomány margójára. S vajon mit várhat az, akinek interdiszciplinaris érdeklődése előbb szűz szemet, mint ahogyan pályájának intézményrendszerében „vitte volna valamire”?

Ezért ajánlom megfontolásra a következő javaslatot:

Maradjon változatlanul a Magyar Tudományos Akadémiának valamennyi meglévő osztálya, hogy óvakodjunk a megfontolatlan, radikális átrendezésektől, amint ezt a diszciplína-vitákban Friedrich Péter ajánlja. De adj a meg az MTA a demokratikus szerveződések módján pozitív diszkriminációval az esélyt interdiszciplinaris kisebbségeinek, hogy túlélhessék az ellenükre munkáló kemény érdekeket, amelyekről Pataki Ferenc szól.

Ezért létesüljön a meglévő tudományos osztályok mellett egy interdiszciplinaris Osztály. Biztosítsák a működését a többi osztállyal egyenlő jogok, arányos költségvetési feltételek, akadémiai tagságra jelölési és minősítési lehetőségek. A pozitív diszkriminációnak pedig talán nem túlzó igénye, hogy addig, amíg az új osztály normális működése beindul, az arányosnál valamivel előnyösebben kerüljenek megállapításra ezek a kvóták.

Hogy kettő vagy öt év legyen-e a méltányos kegyelmi idő, hogy 20 vagy 50 százalék legyen-e a beindulást segítő többlet — ezt döntsék el az érdekeltek (és az ellenérdekeltek) vitái, melyeknek kitűnő keretet adhatna az éppen most és diszciplínáktól függetlenül szerveződő Akadémiai Klub. E vitákban tisztázódhatna minden további kérdés: például hogy milyen jogi keretek biztosíthatnának az osztálynak annyi sajtószerűséget, hogy aki úgy dönt, hogy átigazol ide, az dönthessen afelől is, meg akarja-e tartani a tagságát a maga eredeti osztályában is, természetesen olyan korrekciókkal, amelyek kizárnák számára minden akadémiai grémiumon, hogy kettős szavazati jog előnyét élvezze.

Igy az Akadémia, méltóságához méltóan lassú tempóban bár, de alkalmazkodhatna ahhoz a tendenciához, amelyről Lipták András beszélt a diszciplína-viták megindításakor: hogy a meglévő diszciplínahatárok immáron kezelhetelenné váltak.

Elvégre nem akármilyen Akadémiáról van szó. Hanem Tudományosról.

Garai László

JEGYZETEK:

- 1 Kunfajta nagyszemű legény...: Hogyan azonosítsuk magunkat és egymást a politika világában? *Politikatudományi Szemle*. 1995/1. 106—113. o.
- 2 Piaget a 18. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszuson (1966-ban Moszkvában) tartott igazi szenzációkeltő előadásában (A pszichológia, a tudományok közti kapcsolatok és a tudományok rendszere. In: *Lénárd Ferenc* (szerk.): *A pszichológia új útjai: A 18. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszus* (Moszkva, 1966). Gondolat, Budapest, 1967. 36—57. o.) olyan érveket mutatott be, melyek szerint a pszichológia a természettudományok, a történeti, a filozófiai és a matematikai tudományok metszésében helyezkedik el. Jómagam pedig a Magyar Tudomány-ban (Természettudomány-e a pszichológia?, 1994/1. 62—73. o.) amellett érveltem, hogy válsághoz vezetett ezt a tudományt, ha interdiszciplinaris összefüggéseinek kimunkálása helyett természettudományként próbálják művelni.
- 3 Azon a Fészek Klub-beli bemutató banketten, amelyet a T-Twins Kiadó rendezett abból az alkalomból, hogy — 1993-ban — megjelentette „...elgyűltem és kiváltam” c. társadalomlélektani esszémét az identitásról (a bemutató előadás szövegét lásd Quo vadis, tovaris? A modernizáció útjáról és a rajta vándorló emberről c. tanulmánygyűjteményem I. kötetének 9—13. oldalán [Scientia Humana. Bp., 1995]).

- 4 Vö. Kurt Lewin: Az arisztotelészi és a galileánus gondolkodásmód összezapása a mai pszichológiában. In: A mezőelmélet a társadalomtudományokban. Válogatott elméleti tanulmányok. Bp.: Gondolat, 1972. 60 o.
- 5 Lásd például: Marxian Personality Psychology. In: Harré—Lamb (eds.): The Encyclopedic Dictionary of Psychology. Oxford: Basil Blackwell Publisher, 1983. 364—366. o.; The principle of social relations and the principle of activity (társszerző: Köcski Margit). Soviet Psychology, 1989. 50—69. o.; Positivist and hermeneutic principles in Psychology: Activity and social categorisation (társszerző: Köcski Margit). Studies in Soviet Thought, 1991/1. 97—110. o.; Another crisis in the psychology: A possible motive for the Vygotsky-boom (társszerző: Köcski Margit). Journal of Russian and East-European Psychology, 33:1. 82—94. o. [jelentősen bővített orosz változat: Voproszy filosofii, 1997/4. 86—96. o.]
- 6 Lásd például: Személyiségdinamika és társadalmi lét. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1969; Szabadságszükséglet és esztétikum. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1980; Problèmes des besoins spécifiquement humains. Recherches Internationales de Psychologie. [Paris] 1966/9. (51). 42—60. o.
- 7 Lásd például: Társadalmi azonosság és tudat. Doktori értekezés. Bp., 1987; „...elvegyültem és kiváltam”: Társadalomlélektani esszé az identitásról. T-Twins. Bp., 1993., 29—82. o.
- 8 Lásd például: „...elvegyültem és kiváltam”, 113—220. o.; Kitérítenek ügyis. József Attila tragikus paradoxonai. Világosság; Melléklet, 1986/12; The case of Attila József: A reply to Gustav Jahoda. New Ideas in Psychology, 1988/2. 213—217. o.; „amit meglátok hirtelen. József Attila pszichológiai tesztjéről. In: Horváth Iván és Tverdota György (szerk.): Miért fáj ma is: Az ismeretlen József Attila. Bp.: Balassi Kiadó/KJK, 1992. 117—145. o.
- 9 Lásd például: Les débuts de la catégorisation sociale et les manifestations verbales. Une étude longitudinale (Társszerző: Köcski Margit). Langage et Société, 1978/4. 3—30. o.; A szociális kategorizáció és az identitásképzés kapcsolatáról (társszerző: Köcski Margit). In: Erős Ferenc (szerk.): Azonosság és különbözőség: Tanulmányok az identitásról és az előítéletről. Bp.: Scientia Humana, 1996. 72—95. o.
- 10 Lásd például: Les paradoxes de la catégorisation sociale. Recherches de Psychologie Sociale, 1981. 131—141. o. (R. Pagès: Les paradoxes classificatoires de Garai: espaces de repérage et d'affectation. Uott, 143—151. o.); Social Identity: Cognitive Dissonance or Paradoxe? New Ideas in Psychology, 1986/3. 311—322. o. (G. Jahoda: Some remarks on L. Garai's paper. Uott, 1988/2. 211—212. o.); A szociális identitás paradoxonai. Pszichológia, 1988/2. 215—240. o.
- 11 Lásd például: Általános gazdaságpszichológia: Egyetemi tankönyv. Szeged: JATEPress, 1997. 61—104. old.; Emberi potenciál mint tőke: Bevezetés a gazdaságpszichológiába. Bp.: Aula, 1998. 69—121. o.; Vers une théorie psychoéconomique de l'identité sociale. Recherches Sociologiques, 1984. 313—335. o.; Price or social identity? Determining economic activity in a post-capitalist system. In: II. Brandstätter and E. Küchler (eds.): Economic Psychology. Linz: Rudolf Trauner Verlag, 1985. 21—35. o.
- 12 Lásd például: Emberi potenciál mint tőke. 251—271. o.; A kiváltság ára. Közgazdasági Szemle, 1998/3. 280—297.
- 13 Lásd például: ...kis pénz kis foci? Egy gazdaságpszichológia megalapozása. Bp.: Magyar Közgazdasági Társaság kiadása, 1990; Quo vadis, tovaris? 17—101. old.; Általános gazdaságpszichológia: Egyetemi tankönyv. Szeged: JATEPress, 1997. 143—154. o.; Gazdasági növekedésünk emberi feltételeiről. Közgazdasági Szemle, 1995/6. 606—618.
- 14 Lásd például: Általános gazdaságpszichológia, 155—223. o.; Emberi potenciál mint tőke: Bevezetés a gazdaságpszichológiába. Bp.: Aula, 1998. 165—191. o.; Emberi tőke és gazdaságpszichológia. Pénzügyi Szemle, 1996/11. 849—860. o.
- 15 Lásd például: ...elvegyültem és kiváltam stb., 83—111. old.; Emberi potenciál mint tőke stb., 191—200. o.; Laikus dolgozat a tervezésről meg a piacról. Valóság, 1985/8. 25—41. o.; Determining economic activity in a post-capitalist system. Journal of Economic Psychology, 1987. 77—90. o.
- 16 Lásd például: Quo vadis, tovaris?, 103—177. o.; Emberi potenciál mint tőke: Bevezetés a gazdaságpszichológiába. Bp.: Aula, 1998. 201—250. o.; The Bureaucratic State Governed by an Illegal Movement: Soviet-Type societies and Bolshevik-Type Parties. Political Psychology, 1991/1. 165—179. o.; Pszichoeconomiceszkaja szisztema bolszevisztszkogo tipa. Polls, 1993/1. 72—76. o.
- 17 Towards a Social Psychology of Personality: Development and Current Perspectives of a School of Social Psychology in Hungary (Társszerzők: Erős Ferenc, Járó Katalin, Köcski Margit és Veres Sándor). Social Science Information, 1979/1. 137—166. o.
- 18 Tézisek az agyról, a jelentésről és a dualizmusról. Magyar Tudomány, 1979. 617—627. o.; A szociálpszichológiai jelenségek mechanizmusáról. Pszichológia, 1993/2. 205—224. o.; The brain and the mechanism of psychosocial phenomena. Journal of Russian and East-European Psychology, 1993/6. 71—91. o.; Vygotskian implications: On the meaning and its brain. A keynote paper. In: Mezsdunarodnaja konferencija Kulturno-izstoriceszkij podhod: Razvitie gumanitarnykh nauk i obrazovanija. Proceedings, 1996. No. 3
- 19 Lásd erről szóló részletes és kommentált beszámolómat fentebb hivatkozott Quo vadis, tovaris? stb. c. tanulmánygyűjteményem II. kötetének 397—409. oldalán. S közvetlenül ezután (410—426. o.) Az agyvelő-e a szociálpszichológiai jelenségek mechanizmusa c. tanulmányt, amely abból a bostrányos hozzászólásból készült.